

Ny

nyomás, nyomaték, megnyúlás, megnyilvánulás (anyagiasulás)

Zöngés ínyhang, orrhang. Az N hang lágyításából képzett összetett hangzó. A szájpadláshoz nyomott nyelv hát közepe a beszédhangjaink között a legnagyobb felületű zárat képezi, ami résszerű átmenetet alkotva enyhe izommozgással feloldódik, mintha csak végignyálnánk a szájpadlásunkat.

A Ny hang rovásjele (D) is a N jelén (N) alapul, ellátva az I (1) vagy J (1) meghatározó keresztvonásával.

KÖZVETLEN HANGUTÁNZÓK, HANG(ULAT)FESTŐK

Ny

nya, nyá, nyu v. (megfordítva) **any** [erőlködve kinyomuló, általában szenvedést, akadályozottságot kifejező mély hang]

any [a CzF szerint az *anya* szó eredeti alakja, ahogyan ragozásában is él: *any-ja*], **anya** [nőnemű lény, mely a maga neme szerint magzatot szül, táplál, nevel; a világon mindenütt hasonló, orrhangokkal kifejezett szóalak, valószínűsíthetően az anyaság meghatározója, a vajúdás, szülés természetes nyögő, nyomó hangjaiból; v.ö. *mama*, *eme*, *emse*; törökségi *ana*, *ene*, japán *ane*, *tunguz-mandzsú eñi-*, óind, óperzsa *nana*, szláv *nená*, *náná*, albán *nane*, óakkád, óbabiloni *ama*, semita nyelvek *umm-* dravida *amma*, eszkimó *əma*, finnugor *emä*, egyiptomi *mwt*, nyugati csádi, breber *ma*, *mā*, középső csádi, felső keleti kusita, déli kusita *ama-*, *am-*, kínai 母 *mǔ*, tibeti *ma*, *mo*, burusaszki *-mi*, khmer *me*, ausztro-ázsiai *me-*, *ma-*, óind *má*, szláv *mámá*, bantu *-máá* (anya), törökségi, mongol, baszk *eme*, japán *mé*, *mje*, koreai *ám* (asszony, anya); dravida *āy-*, *aya* (anya), ógörög *Μαία* (*Májá*, tápláló anya, Földanya), szanszkrit *mAyA* (Gautama Buddha anyja), amerind *aya* (asszony)], **anyó** [idős asszony], **anyós** [a házastárs anyja], **anyalog** [gyermekesen nyájaskodik, mint az anyák vagy dajkák szoktak kisdedeikkel; v.ö. *enyeleg*], **anyolog** [(székely tsz.) nagyobb személyekkel ügyetlenül enyeleg];

anyag [1. magyar szó a *materia* kifejezésre; testi, kézzelfogható megnyilvánulás; alkotóelem, összetevő; 2. a szellemi művek alapja (tananyag, regényanyag); az *anya* – *anyag* a latin *mater* – *materia* párhoz hasonlóan összefügg, talán mint alkotó őslényeg, eredet; v.ö. *mű*, *~any*, *anya*], **anyagi** [anyaghoz, testi szükségsekhez tartozó], **anyi** [vegybontásban azon fém jelző neve, mely minden idegen alkatrésztől megszabadult, tehát mintegy anyává, elemmé vált ki], **anyít** [vegybontásban elemi, minden más alkatrésztől megszabadult tiszta állapotára viszi vissza];

nyáskál, nyáskálódik, nyáskolódik [kényeskedik, nyafogó, *anyás* (anyát akaró) viselkedést művel];

nyom [1. egyik test a másikat, neki feszített erővel, vagy csupán súlyának nehezkedése által szűkebbre szorítja, vagy akármely irányban helyéből kimozdítani törekszik; 2. ottlét, azaz a helyre kifejtett nyomás eredménye, látszatja vmely jel formájában; v.ö. kínai 印 *niān* (megtapos), kacsin *ənin* (nyom), *noŋ* (nyom, taszítgat), *non* (előrenyom), lusai *hjoŋ* (nyom, taszít), burmai *naj* (kézzel meggyúr, dagaszt), angku *nem-* (nyom), sziámi *na:p* (lenyom, lapít), *khom* (felülről lenyom); japán *móm-* (nyomkod, gyúr, gyúr, dagaszt), mandzsú *moni-*, *moŋi* (összenyom, gyűr), mongol *mun-* (döngölő); tamil *ñemi* (lenyom, súly, nyomás által megtör), *ñemir* (kezével összenyom, összeszorít, kisajtol), *nimiŋtu* (kezében összezúz, mint a magvakat) *ñemukku* (erősen megnyom); malajálam *ñamuntuka* (nyom, kezében összenyom, dagaszt), kodagu *ñavŋɖ-*, tulu *nauntu* (összeszorít); eszkimó

nanok-, *ninit-* (nyom, súlyánál fogva ránehezedik); hanti *ňöl-*, manysi *ňol-*, *ňal-* (nyom, gyúr); számi *norrá-*, komi *nir-*, udmurt *nirk-* (nyom); kota *amg-*, toda *omx-* (lenyom); óangol *hnēaw* (szükös, fukar), közép-holland *nauwe*, *nouwe*, holland *nauw* (szükösen, szorosan), középfelnémet *niuwen*, *nūwen* (összenyom, megszorít);], *nyomadék* v. *nyomaték* [a nyomás hatása; bizonyos erkölcsi cselekvényi súly, szellemi erő, mely vmit nagyobb hatással eszközöl], *nyomag* [szorongó állapot nehéz álmok során; másképp: *lidrécnyomás*, *boszorkánynyomás*], *nyomakodik* [másokat nyom és azoktól visszanyomatik, pl. midőn nagy tömeg között keresztül akar törni], *nyomás* [cselekvés, midőn vmit nyomnak; 2. (rég. sz.) az a földdarab, határrész, amelyet a termény betakarítása után a következő vetésig legeltettek, azaz a legelő állat nyomást fejtett ki rá, megtaposta, ezáltal kiölve a gyomot, javítva a talaj értékét; idegen szóval: *calcatura* (taposás); ebből később: földek felosztása, harmadolása legelőre, ugarra és szántásra, ez a háromnyomásos gazdálkodás; 3. (székely tsz.) baromjárás, marhacsapás], *nyomaszt* [vmi bizonyos súly, teher, nehézség által szorongó, szenvedő állapotba tesz], *nyomat* [1. nyomás eredménye; 2. arcvonások (főleg a származásra utalók); v.ö. *nyom(2)*], *nyomban* [azonnal, közvetlenül, el nem maradva, hanem az előre bocsátott dolognak mintegy sarkában, nyomában járva], *nyomda* [műintézet, melyben könyveket, képeket, rajzokat nyomtatnak], *nyomdok* [nyomásnak, különösen lábnak hátrahagyott jele, azaz hatályosabb értelemben vett nyom], *nyomor* [elnyomás, szegénység, szükséggel küzdő, testi bajokkal terhelt állapot; v.ö. *mari húmorgé-* (nyomorog, összeszorul), komi *hamilt-* (összenyom), *humir-ňamir* (szétnyom, összeszenyom)], *nyomorog* [nyomorban leledzik], nyomorú [nyomort átélő, megszenvedő], *nyomoz* [nyomok után kutat], *nyomtat* [1. szénát, káposztát, túrót nyomó eszközzel leszorít; 2. képet, könyvet, újságot festékkel átítatott nyomó eszközzel másol], *nyomvad* [nyomás alatt meghajlik, szenved], *nyomul* v. (régiesen) *nyomodik*, *nyomotik* [nyomás következtében ide v. oda mozdul];

nyak [a fejet a törzzsel összekötő nyúlékony, hajlékony testrész; feltehetően a nyelés v. nyakkanás (elakadó, elfülő lélegzet) toroki hangjából adódik a szó; v.ö. *nyög*, *nyűg* (terhelten fojtott hangot hallat), *iga* (nyakba akasztott kötőfék); *kany*, *kony* hajlékonyságot kifejező gyökök; tokhár *kñuk*, óészaki *hnakkr*, óangol *hnecca*, svéd *nacke*, holland *nek*, angol *nack*, német *Nacken* (nyak); evenki *nikimna*, szelkup *nukka*, koreai *mok*, kolami *mak* (nyak); török nyelvekben *jaka*, *zsaka*, *csaka* (nyak), *yaka*, *jaqa* (gallér); arámi *ʕuŋqā* amerind *nuḱ* (nyak, torok), manipuri *ṇak-som* (nyak); yupik *nəḡiliq*, inupik *nuilaq* (gallér); dagur *nokč*, halha *nuga(r)s* (nyakcsigolya, gerincvelő); japán *muk*, *múk* (a fejét felé fordítja); továbbá: tamil, malajálam *nukam*, kannada *naga*, angol *yoke*, ószász *juk*, óészaki *ok*, latin *iugum* (iga)]; *nyakkan*, *nyekken*, *nyikkan* [kínjában hangot hallat, mintha a nyakát megrántották v. fojtogatták volna], *nyakas* [1. a nyaka meghatározó (felsőbb része karcsúbb, nyúltabb, mint az alsó); 2. makacs, vonakodó, azaz merev, feszült nyakú], *nyakgat*, *nyaggat* v. *nyekget*, *nyegget* v. *nyikgat*, *nyiggat* [kínozt, zaklat, mintegy nyakát fojtogatja, nyögésre, nyekegésre készíti; v.ö. *nyög*, *nyökög*, *nyekeg*, *nyikog*], *nyakángat* [(székely) vonakodik, mintegy rángatja, fordítgatja a nyakát – vagy a kelletlenkedés nyögő hangjából], *nyakaz* [nyakat vág], *nyakint* [(székely) biccent, fejével int]; *nyakló* [(nyakoló) kötél vagy szíj, vagy lánc, mellyel a befogott ló nyakát a rúdhoz kötik], *nyakó* [görbe nyakú; pl. a jellegzetesen görbe nyakú *Lycopsis* növény], *nyaksi* [vállak közé süllyedt, rövid, görbe nyakú];

nyávog [nyájas, síró, kérő hangot hallat, akár a macska; v.ö. *miau* (*miáv*), *nyaf*], *nyavalya* v. (régiesen) *nevola* [szűkölködésre, nyafogásra készítő körülmény (Bécsi és Müncheni kódexekben: szűkölködés, szegénység, eleséghiány; később: nyugtalanság, gyengeség, betegség, nyomorúság)], (székely) *nyevere* [kényes, gyáva, nyavalygós], *nyavalyog*, (székely) *nyevereg* v. *nyiforog* [1. szűkölködő, nyafogó hangot hallat; 2. betegségben sínylődik, fetrengve nyivákol], *nyavalyás* [szűkölködő];

nyuvad [(székelyeknél) torkon akadt csonttól, vagy vízbe merüléstől megfúlad; mondják tűzről is, melynek lángját a ráhányt nyers forgács elnyomja, elfojtja; feltehetően a fojtottság erőlködő hangjának kinyomulásából adódik a szóalak];

nyě, nyö, nyi, nyü v. (megnyújtva) **nyé, nyí, nyú** v. (megfordítva) **eny, üny** [erőlködve kinyomuló, kínlódó vékony hang; pl. ajtó nyílása; szenvedő igekezet]

enyh v. (régiesen) **eh(e)ny** [mi a nehéz, kemény, fáradságos munkán némileg könnyít, mi bennünket lágyan, gyöngéden, szelíden illet, mi lankadásunkban vidulást nyújt; elemzése a megkönnyebbülés sóhajtasának *eh* hangjaiból és az *-eny* főnévképzőből: *eh-eny* > *ehnye* > *enyhe*], **enyhít** v. **ehnyejt** [könnyít, pihentet, fölvidít; munkán, fáradalmon, forróságon vagy hidegen, szomjuságon stb. segít], **enyhedelem** [munka utáni megkönnyebbülés], **enyhely** v. **enyhhely** v. **enyhőte** [1. pihenőhely; 2. az élet nyugtalanító zajától elvonult állapot; 3. sír, temető], **enyhe** v. **enyhő** v. **enyhes** [mérsékelt, könnyed, lágy, gyöngéd, enyhet adó], **enyhül** v. **enyhődik** [szelídül, mérséklődik, csillapodik];

ünyölődés [(tájszó) bajlódás], **ünyölődik** [(tájszó) bajlódik, vesződik, ügyködik; esetleg a Gy > Ny felcserélődéssel; v.ö. *ügyöli, ügyölög*];

nyęg v. **nyög** [nehézségben, terheltén erőlködő hangot hallat nehéz nyomás miatt, mely különösen a tüdőre súlyosodik, vagy fájdalomból erőltetett *nyö-nyö* hangot nyom ki], **nyegődöz** v. **nyögdécsel** [nyögve, akadozva ejt ki valamit, gyakran nyög];

nyegle v. **nyeglenc** v. **nyegécs** [magát (hamis módon) különlegesnek hirdető, előnyökkel kérkedő, nagyzó, fitogtató, mintegy magát *negédesen* kellett; hangulatfestőként talán a *nyeg-nyög* lehet az eredete (ld. *szab-szabla, vizs-vizsla* stb.), mintha erőlködve tettetné, hogy nagyobb, erősebb, képzetebb, mint valójában; a CzF szerint a francia *charlatan* szóra alkotott magyar változat; **1813: fennhéjázó**; **1842: csaló**; v.ö. *nyęg; na-, ne-* gyök, *negédes*];

nyűg [1. szörből, vagy kenderből csinált kötélféle eszköz, mely által a mezőre vitt lovakat egyenként, vagy kettesével alsó lábszáraiknál fogva megkötik; 2. baromfiak lábaira tekeredő pozdorja; 3. bármilyen akadály (akár személy is), ami a szabad mozgást, cselekvést hátráltatja; elemzése: nyígasra készítő hatása van, a szenvedés nehézkes, erőltetett hangjait idézi; v.ö. *török yük (nyüg, teher)*], **(le)nyűgöz** [1. nyűggel összeköt; 2. ámulatra s mintegy bamba mozdulatlanságra készítet, a figyelmet teljesen leköti], **nyűgös** [1. nyűggel ellátott, nyűgöt viselő; 2. alkalmatlankodó, mások nyakán ülő; 3. nyígó, nyivákoló];

nyek, nyik, nyök [erőtelve kinyomuló torokhang], **nyekeg, nyökög** [kínjában nyög, mintha nyakát szorongatnák], **nyekken, nyikkan, nyökken** [erőtelve kinyomuló torokhangot hallat], **nyekege** [nyögve, akadozva szóló, akár a golyvás ember];

nyéklő [(barkósági tsz.) baromfi lábszárcsontjából készült, vadcsalogató síp, különösen a vadorzók kezén – feltehetően a síp elnyújtott, éles „nyékelő” hangjából];

nyékö [veres tarka apró énekesmadár, mely több kis madár hangját képes utánozni; másképp: *hívóka*];

nyikorog, nyikorgás [dörgölődő, sima, kemény, száraz testnek fülsértő hangzása, tisztátalan toroknak, vagy rosszul illesztett hangszer húrjainak fülsértő hangzása; v.ö. *kornyikál, csikorog*];

nyílás, nyiladék, (székelyeknél) **nyilamat** [hézag, vagy üres hely, mely egymáshoz tartozó, de elvált testek, vagy részek között létezik], **nyílik** [bizonyos összekapcsolt, szorosan együvé tartozó részeknek egymástól való szétválása által rés, hézag, üreg támad; v.ö. *mongol nyelvekben nē-, nī-, nī'e-, mandzsu nyelvekben nī-, nej-, számi njuol* (nyit, nyílik); *sandawe ŋ|a* (nyitva); nyugati katui *ŋah* (nyílás, bejárat), keleti katui *ŋah* (szája, nyílása vminek); *szíami ŋa:p* (kitát), *evenki eŋi-* (nyílt térbe kísétál); *nyenyec ía, nāŋ-*, *mari aŋ* (száj), *kamassz aŋ* (nyílás); *mongol aŋ-, aŋga-*, *kirgiz aŋŋar-* (nyit, kitár, kitát), *mandzsu aŋa-* (nyílás, repedés; nyílik, hasad), *japán ana, aná* (lyuk); *manysi aŋə-* (kiold, csomót kinyit); *tamil aŋkā*, *tulu aŋguni*, *pardzsi aŋalp-*, *gondi aŋil-*, *manda aŋlā-*, *kuruh aŋgal-*];

(száját kitát), *angasi* (ásít); inupik *nuilaq* (nyaki nyílás öltözetén), brahui *mal-* (nyílik, kibomlik), tamil, malajálám, kannada *malar*, telugu *malācu* (virág nyílik), kannada *mil* (pislog, szemét tágra nyitja) tamil *cilu* (nyílik, hasad)], *nyilamlík* [hirtelen megnyílik, széthasad, szétválík, rés, hézag támad benne], *nyilat* v. *nyít* [zárt megszüntet, rést támaszt], *nyilatkozík* [1. nyílás támad rajta; 2. korábban elzárt dolgot (gondolat, vélemény), titkot felszínre hoz, kinyilvánít, megjelenít], *nyílt* [kitárt, bizonyos üres tért, hézagot mutató], *nyíltok* [(*Jungermannia*, májmoha) növény, melynek golyószerű virágai tokosak, s négy felé keresztesen szétnyílóak], *nyilván* v. (székelyeknél) *nyílva* [bizonyosan, kétségtelenül; köz tudomásra, nem titkolva, világosan, a nagy közönség előtt], *nyilvános* [köztudomású, mindenki számára hozzáférhető, ismeretes], *nyit* v. *nyítt* [1. bizonyos zárló eszköznek, vagy résznek, vagy készüléknek félre mozdítása által némi rést, hézagot, üreget csinál vagy láttat; 2. vmi nyitja = kulcsa], *nyitány* [az opera nevű dalművek bevezető (megnyitó) zenéje; v.ö. *koreai na-* (kezdeményez, nyit)]; *nyetire* [ide-oda nyíló-csukló pengéjű kés, bicska; v.ö. *nyit*]; *nyenyere* [(hangutánzó tájszó) tekerőlant a nyikorgó hangjáról]; *nyerít* [ló heves vágytól izgatva, különösen a nemi ösztön által ingerelve, vagy eledel után sóvárogva, erős, fülhasító (ní-er-er-er) hangon elkiáltja magát; v.ö. *nyír*, *nyíret*; német *wiehern* (nyerít)]; *nyír* v. *nyér* v. *nyűr* [növényi, vagy állati, vagy akármily testek kinövéseit, széleit, különösen a szálasakat bizonyos metszőszerrel elvágja, elmettszi, megrövidíti (de nem kimetszi, mint a *nyesés* esetén) – rendszerint ollóval; a *nyi* a vágószerszám fémes nyikorgását, az *r* kiegészítő hang a rontást, részekre bontást fejezi ki; v.ö. *irt*, *irdal*; szanszkrit *ciri* (vág, hasít), tamil *cirai*, malajálám *cira* (nyír, borotvál), török nyelvekben *jir-* (hosszában hasít, tör, tép), angol *shear*, német *scheren*, közép- holland *schēren*, óészaki *skera*, norvég *skjera*, óangol *sceran* (nyír, kopaszt), ógörög *keiró* (lenyír, levág haját), török nyelvekben *qir-*, *qirq-*, mongol ny. *kirga-*, koreai *kirk-*, kártvél *krič-* (nyír, borotvál), mandzsu *giri-* (kivág)], *nyirbál* v. *nyirkál* [mintegy időtöltésből, cél nélkül gyakran nyír, apró darabokra metélget], *nyiredék* [lenyírt részek; v.ö. *maradék*, *lepedék*, *nyesedék* stb.], *nyíretű* [nyírt gyapjú jelzője, pl. *őszi nyíretű*, *tavaszi nyíretű*, *két nyíretű* stb.], *nyirigli* [(kemenesalji tsz.) igen lenyírt hajú, csitri]; *nyír* [nyögő, egyszersmind élesen *rívó*, *rimáncodó* hangot hallat, pl. tehén (vagy ló), midőn borjazás előtt vajúdik; v.ö. *nyerít*, *nyíg*], *nyirbál* [(tájsz.) ríva kunyerál, kikönyörög], *nyíret* [tehén (vagy ló) vajúadás közben ríva nyögdel; v.ö. *nyerít*], *nyírettyű* [lőszőrből készült vonó eszköz, mellyel némely húros hangszereket, nevezetesen a hegedűneműeket hangoztatják; másképp: vonó], *nyirkudik* v. *nyirkuszkodik* [(kemenesaljai tsz.) nyírva alkudozik, ríva, esengve könyörög]; *nyürr* [seregély hangja, v.ö. *csirr*]; *nyes* v. (tsz.) *nyés* [(általában növények) kiálló sarjait, ágait levágja, többől, vagy ízből kimetsz – rendszerint késsel v. baltával; a kiegészítő *s* hang itt a suhintás és a sértés hangját idézi, az *ny* pedig a vágószerszám előre- v. ollószerűen összenyomását tükrözi; v.ö. *nyesz*, *nyisz* gyök, *mess* (a metsz felszólító alakja); német *schneiden*, *schnitzeln*, latin *scindo*], *nyesdel* [vmit többször v. több oldalról nyes], *nyeselék* [lenyesett darabok; v.ö. *főzelék*, *martalék*]; *nyesz* v. *nyisz* [életlen rossz eszközzel mintegy nyúzva, szaporán csiszolva, fűrészelve nyesés hangjait utánzó gyök; v.ö. *nyes*], *nyeszeget*, *nyiszál* v. *nyiszol*, (székelyeknél) *nyiszitel*, *nyiszkitel*, *nyüszöl* [életlen, tompa eszközzel, mintegy nyúzva, szaporán, csiszolva sérteget, vágdos], *nyiszlett* v. *nyeszlett* v. *nyíza*, *nyuzga* [hitvány, lesóványodott testalkatú, mintha testét megnyesegették, megnyúzogatták volna]; *nyösz* [nyögve kinyomuló, a fogak közül kicsuszamodó sziszegő-szuszogó lélegzet hangja, mely leginkább a disznónak hörögő, rőfögő hangjához hasonlít, kivált midőn álmodik; továbbá álmodó vagy épp ébredő kisgyermek, esetleg fájdalomában nyögő-szuszogó lény hangját is idézi], *nyöszög*, *nyöszörög* v. (székelyeknél) *nyörszög* [gyakori *nyösz* hangot hallat];

nyív, nyivog, nyivács(k)ol, nyivákol [vékony *nyí* hangot hallatva síroga, pl. macska kölyke, róka], (székely tsz.) **nyivászka** [élhetetlen, folyton csak nyivákoló (leány)]; v.ö. *nyávog*], **nyíg** [nyügös, siránkozó, nyívó hangot hallat], **nyív** [lekaszált széna vagy gabonarend alatt itt-ott elmaradt, kasza nem fogta fű vagy gabona, másként: *kaszanyív*; v.ö. *nyű*];
nyüzzög v. **nyünnöög** [orron kinyomott tompa, érthetetlen hangon szól; v.ö. *dünnöög*];

nyü v. **nyi** [nyugtalan izgés-mozgás hangja]

nyű, nyí v. **nyüv, nyiv** [mindenféle féreg, mely az állatokban és növényekben terem, különösen a tetűféle férgek; nevét az élénk, nyüzsgő mozgásáról kapta; v.ö. ókínai 虻 *ńew, ń(h)ew* (bélféreg), nyugati csádi *nwò* (kígyó, féreg), óegyiptomi *nꜥw* (kígyóféle), omói *nau-ttoo* (féreg), koreai *ńi* (tetű), evenki *ńej-ke*, nanai *ńile-ke*, ulcha *ńile-kte*, orok *ńeli-ye* (kicsiny tetű, tetvek tojása); kolami-gadba *ńev-*, konda *nāvri*, nyugat-bahnári *ńnu:j, ńnue*, tamil *nāńkuзу*, malajálam *ńāńńūl*, tulu *nakkuru* (földigilisztá); hanti *ńasla-*, burját *ńahal-* (tetűt körmével szétmorzsol); svéd *gnet*, dán *gnid*, lett *gnida*, óangol *hnitu*, angol, norvég *ńit*, középholland *ńete*, holland *ńeet*, középelnémet *ńiz*, német *Niss*, (tetűtojás); hanti *ńińk*, manysi *ńiń*, számi *ńjiwnjá*, szelkup *ńjénje, ńěń*, peari (szong, kaszong) *na:ń.C*, thai-kadai (Longzhou Zhuang, Bouyei) *no:n.1*, (mulam, déli dong) *nun.1*, (maonan, biao) *nu:n.1*, (mak) *ńhun.1*, (then) *ńuen.2*, (jinhua) *ńon.1* (féreg, nyű); tamil, malajálam *nivaRu*, telugu *mūvu* (nyüzsög); továbbá a nyüzsgés és a férgek közt hasonló kapcsolat: *swarm-worm*], **nyühelőzik** v. **nyihelőzik** [vakarózva izeg-mozog, mintha nyivek támadnák], **nyüsög** v. **nyüzsög** [nagy tömegben vagy gyors mozgással, nyughatatlanul izeg-mozog, akár a férgek, nyüvek], **nyü(z)sgeteg** [nyüzsgő, nyughatatlanul mozgó], **nyüst** [1. (dunántúli, Balaton-melléki tsz.) dolgokat összekötni való zsinag, fonál; 2. takácsoknál a szövőszékben azon vastag fonalak, melyekbe a mellékfonalakat eresztik, s melyek a borda járásához képest ide-oda mozognak; 3. felhúzott fonalak rojtszerű része], **nyüstöl** [lót-fut, satrat – azaz ide-oda jár, akár a takácsok bordájában a nyüst], **nyezseg** v. **nyüzsög, nyüsög** [nyughatatlanul, szüntelenül izeg-mozog, akár a *nyű*; v.ö. *hemzseg, izseg, pizseg*; tamil *mūz*, telugu *musaru* v. *musuru* (nyüzsög, hemzseg); angol szleng *mosey* (nyüzsög, céltalanul fel-alá járkál; feltehetően a spanyol *vamos* (gyerünk) kifejezésből); héber *nāńil*, arab *ńahl-* (méhraj)];

nyih > **nyihog, nyiharász** [csintalan, pajkos, élénk, vagy félig elnyomott vékony *nyi nyi* hangon nevet; nyihog a ló is, midőn egymást bántja, vagy haragszik, vagy nyugtalankodik];

Ny+F

nyaf, nyef, nyif, nyifnyaf, nyöf [orrból jövő (*nyüszítő-fűvó*) állati hang, különösen a vadakat üldöző, vadszagaló ebek hangja, vagy értelmetlenül, orrhangon, kelletlenül, esetleg kényeskedve, dachból szóló emberé; igeként: *nyafog, nyefeg, nyifeg, nyöfög*; v.ö. *nyáv, nyávog*], **nyafli** [elkényesztetett, nyafogó gyerek];

nyifa [(dunántúli tsz., gúnyos) oly emberről mondják, ki a hangokat hibásan, nevezetesen az orrán ejti ki, ha kivált orrában lényeges szervi hiba van], **nyiffancs** v. **nyifáta** [vékony orrhangon beszélő; nyifogva síró, nyögdécselő];

Ny+J

nyáj [állatok (elsősorban juh, kecske, liba) együtt élő, nővő, együtt pásztorított csoportja, sokasága; átv. ért. szorosan együtt élő, közös vezetőt (pásztor) követő embercsoportra is használják; elemzésre talán: *nyé* > *nyá* > *nyáj* vagy az állatok együttes hangjából; v.ö. *annyi*; *szír one* (nyáj), török *jajla*, csagataj *jajlak* (nyáj, legelő); avar *ńijá*, lak *ja-*, alsó-keleti kusita (rendille) *ńiy(e)* (juhnyáj); Seward-szki. inupik *nui-* (gyülekezik), alaszka inupik *nivi* (hely, ahova az állatok, bogarak összegyűlnek), grönlandi inupik *nivi* (gyűlik, pl. holló a

tetemre), nyugat-kanadai inupik *niviuq* (sereglik, mint ifjak a lányok körül); mandzsu *maru*, koreai *múr*, *muri*, japán *mure* (nyáj, sokaság), *nyájás* [1. nyájban élő; 2. jó társas készséggel rendelkező, társalogni szerető ember (udvarias, kedveskedő), azaz ki a „nyájában” jól boldogul; v.ö. *enyeleg*, *anyalog*];

NYOMATÉK (az alapfogalom legnagyobb foka)

Ny

~ny, ~any, ~ány, ~eny, ~ény, ~ony, ~öny [utalhat: 1. az igei gyök megnyilvánulására, „nyomot hagyására” (v.ö. *anyag*), pl. *tölt* > *töltény*, *vág* > *vágány*; 2. a melléknév által jelzett tulajdonság nyomatékosságára, pl. *kicsi* > *kicsiny* utaló névképzők; 3. a főnévi gyökre, mint származási helyre („*anyaföldre*”), vagy ötvözeteknél hangsúlyos összetevőre (*anyagra*), pl. *redő* > *redőny*, *toka* > *tokány*, *mák* > *mákony*]; ~vány, ~vény [összetett képzők: *va+any*, *ve+eny*; a gyök-vel tett dolog *valós*, kézzelfogható megnyilvánulása, elvégzett tett eredménye; pl. *tanít* > *tanítvány* (aki tanításban részesül, tanítva van, tan-val gazdagodik)]; ~mány, ~mény [összetett képzők: *ma+any*, *me+eny*; a gyökre *magára* utaló megnyilvánulás; pl. *tanít* > *tanítmány* (amiről tanítanak); v.ö. latin *-amen(tum)*, *-umen(tum)*, *-imen(tum)*, pl. *foro* > *foramen* („furomány”, fűrott lik); *tego* > *tegmen* („tokmány”, a pajzsokat burkoló bőr); ógörög *-men(osz)*, *-moné*; szanszkrit *man*, *mánasz*;]; ~nyé (éles e-vel), ~nyé (régiesen), ~nyi (szokottabban) [nagyságra, mennyiségre utaló képző];

Ny+R

nyargal [hátas állat, ill. a rajta ülő ember határozottan halad, mintegy nyomatékosan jár; v.ö. *nyereg*, *nyerít*; török *yorgala-* (üget), *yorga* (ügetés), *yordam* (gyorsaság)];
nyer v. (tájdivatosan) *nyér* [bizonyos törekvés, erőfeszítés, versengés által vmit elér; v.ö. *ér*, *erő*; kartvél *r-* (legyőz), kartvél *maržw-*, török nyelvekben *oz-* [*or-*], toda *eRt-* (versenyben felülkerekedik, nyer), tamil *iRa* (túlhalad), *veRRam* (győzelem, siker); evenki *ñorča-*, japán *arasó-* (verseng)], *nyerekedik* v. *nyerészkedik* [1. üzlet, kereskedés által forgatva pénzből vagy vagyonból több-több hasznot keres; 2. uzsoráskodik], *nyereség* [elnyert siker, haszon, előny], *nyer(e)mény* v. *nyerlet* [elnyert díj, jutalom], *nyerész* v. *nyerkém* [(a *spekuláns* magyar változata) nyereségre pályázó, haszonleső üzér];
nyereg [hátasállat marja mögé helyezett ülés, amely kényelmesebbé teszi az utazást; átv. ért. testnek fölemelkedett, kiálló része (pl. *húrnyereg* a hegedűn a húrok feljebb emelésére); v.ö. *mar*, *mered*; manysi *näwra*, *naɣar*, hanti *nöɣar* (nyereg), orok *nēlge* (nyereg), evenki *nelge* (kiálló bütyök); csagataj *iger*, üzbég *eger*, jakut *ingiir*, szalár *eɣer*, csuvas *jener*, török *eyer*, türkmén *ejer*, baskir *ejär*, balkár, nogáj *ijer*, tatár *ijer*, karaim, karakalpak *jer*, kazah, kumük *er* (nyereg)], *nyergel* [nyereggel felszerszámoz];

NYOMÁS ÁLTALI TERJEDELEMNÖVEKEDÉS (NYÚLÁS, NYÚJTÁS)

Ny

nya, *nyá*, *nyú*, *nyó* v. (mély i-vel) *nyi*, *nyí* és *iny*, *íny* [nyomás v. ellazulás általi terjedelemnövekedést kifejező elvont gyök; hangutánzóként pl. a rágás, evés hangjait idézi];
iny, *íny* v. (éles e-vel) *eny* [(ragozva: *inyamra*, *inyadra*, *inyunk* – bár ma már elterjedtebb vékony hangon) 1. kemény vöröses hús, mely a fogak tövét és az állkapcsát körülveszi; 2. szájpaddlás; 3. ízlés (ínyére van, ingyenc); az evés, rágás, nyelés hangjait tükrözi a szó, illetve v.ö. *ín* (az állati testnek

rostos része), ami szintén mély *i*], **ínyenc** [(*gourmand*) ki ínyére, vagyis a fogyasztott étel s ital minőségére nagy figyelmet szentel, az étek finomságára ügyel];

nyug v. **nyúg** [(*nyú+g*) elvont gyök; a megpihenő testnél az izmok gyakorlatos el- ill. kinyúlásának képét, illetve a kinyújtózás, szenderedés elnyújtott nyögő hangját tükrözi; összetételekben elevenen él ma is; v.ö. *nyú+l* : folyamatában kifejezett „nyú”, „nyú”-vá levés; *nyú+(j)t* : nyúlást eredményező tett; *nyú+z* : mozgás közben tetten ért „nyú”; v.ö. kínai 寧 *níng* (csendes, nyugalmas), ókínai 妥 *nwāj* (nyugodt, rendezett, elégedett); ójapán *nagji*, japán *nági* (nyugodt, csöndes víz, széltelen időjárás), nyugati-csádi *nook*, *nyok* (nyugszik, pihen), inupik *nulqa*, *nuqqā* (megáll, pihen), hanti *ñoḡol-*, manysi *ñont-* (pihen, alszik, nyugszik), even *ñāṇa*, negidal *ñāṇakkān*, ulcsa *ñanža*, orok *nandi* (nyugodt, csendes), akkád *nāhu*, ugariti, arab, etiópiai *nwh*, héber, szír-arámi *nwh*, mandai arámi *niaha* (kinyúlik, kinyújtózik), óbabiloni *neha*, akkád *nēhtu* (nyugalom, béke); dangla *nàwiyè* (nyugodt, de nem ernyedt); katui *ṇu*, *ṇiə* (pihen), *-ṇat*, *-ṇiat* (csöndes, figyel); tibeti nyelvekben *nej*, *nij*, *ni* (létige, amely nyugvást, vmely helyen való létezést fejez ki), *na:ma*, *na:mma* (pihen); evenki *ńaka*, even *ńaq* (jól levés, béke, nyugalom), ójapán *nikwo-*, koreai *nək* (nyugodt, megenyhült szív/lélek), burmai *hnam* (nyugalom, nyugtat), tibeti *ńam* (nyugodt lélek, tudat)], **nyugágy**, **nyugszék**, **nyugpad** [amin nem csak ülni lehet, hanem nyugonni, pihenni is], **nyugalmas** v. **nyugodt** [se testi, se lelki erőt nem fárasztó, se kedélyt nem zavaró; munka, fáradtság, gond nélküli; békés, csendes, higgadt], **nyugalmaz** [szolgálatból, munkája alól felment], **nyugalom** [mozgás, zavar, erőfeszítés nélküli állapot], **nyugaszt** v. **nyugtat** v. **nyúgat**, **nyugat**, **nyugot** [nyugalomra készítet, nyugodni hagy], **nyugasztal** [folyamatosan nyugaszt], **nyugat** [1. nyugvó állapot (ragozva: **nyugta**, **nyugtóm** stb.); 2. az alkonyodó nap v. más égítest lemenetele a látkör alá; 3. továbbá azon égtáj, melyen a nap bizonyos vidéken lakókra nézve letűnik, napnyugat; napnyugta után az ember s a természet sem dolgozik tovább, nyugodni tér], **nyugdíj**, **nyugpénz** [nyugalmazás után kapott fizetés], **nyugév** [régii hébereknél a 7. év, amikor a földeket parlagon vagyis nyugodni hagyták], **nyughatatlan** [ki nem tud nyugodni, kinek testi lelki szervezete, illetőleg kedélye oly izgékony, oly ingerlékeny, hogy a legcsekélyebb hatásra mozgásba kell jönnie], nyughely [fekvésre, heverésre való hely, szorosb ért.: sír], **nyughétfő** [hétfői szabadnap, heverdelnap mesterembereknél egy átdolgozott vasárnap után], **nyugidő**, **nyugnap**, **nyugóra** [pihenőidő, amikor nem dolgozik a munkás, hogy kinyugodja magát vagy megebédeljen], **nyugjel** [gondolatjel], **nyugszak** [olyan térbeli v. időbeli szakasz, ahol nyugalom van vagy nyugodni lehet, ahol a munka megszűnik; pl. lépcsőforduló; zenei Pausa; térbeli értelemben vett szóalakja még: **nyugtér**], **nyugszik** v. **nyugodik** [fáradozni, munkálkodni szűn, nyugalom állapotába kerül];

nyújt, **nyút**, v. (régiesen) **nyójt** [(*nyú-ít*) 1. nyomás, húzás, feszítés vagy ellazítás által megnöveli vmi rugalmas test terjedelmét, pl. bőrt, vásznat, téstát stb.; 2. továbbra halaszt, húzza az időt; v.ö. komi *ńojd-*, *ńojkal-*, udmurt *nujt-*, *nujal-* (nyújt); dél-dravida (tamil, kannada, tulu, telugu) *niv-*, *nimir* (kiegyenesedik, kinyúlik, kiterjed), telugu *niguḍu* (kiterjed, kinyúlik), pardzsi *nikit-* (kinyúlik), gondi *nikk-* (előrenyúlik), malto *nūtre* (lefekvéskor kinyújtja a lábát); eszkimó nyelvekben *nəṭta-* (kinyújt, hálót szétterít)], **nyújtózkodik** [hosszát, magasságát önmaga nyújtásával, nyakának feszülésével igyekszik növelni; v.ö. kannada *nilku*, tulu *nilkuni* (kinyújtózkodik), telugu *nilugu* (kinyújtja a kezét v. lábát)];

nyal [1. nyelvét vminek felszínén húzogatja; 2. csókol; 3. nyelvével felszív s benyel vmit; 4. hízeleg; a szóban azon alaphang rejlik, melyet a mozgó, különösen nedvet nyaló nyelv adni szokott; v.ö. *nyál*, *nyel*; finn *nuole*, észt *nooli*, számi *njoallo*, mordvin *nola*, komi, udmurt *ńul*, hanti *ńála* (nyal); török nyelvekben *yala-*, *jala-*, *csala-*, *zsala-* (nyal, nyál); tamil, kannada, kodagu *nakku*, telugu *nāku*, kota *nak-*, toda *nok-*, kolami, gondi *nāk-*, pardzsi *nēk-*, középső csádi (mbara) *nik*, nyugati csádi (karija) *nəkə* (nyal); latin *lingo* (nyel)], **nyalka** [tetszelgés céljából „kinyalt”, azaz kicsinosított vki; v.ö. *nyal*

(hízeleg, csókol); **török** *yalkin* (csillogás, pompa), **nyalat** v. **nyalánkság** v. **nyáladék** [többnyire sűrűn nyalogatva fogyasztott vagy ízletes, bő nyálat képző csemege], **nyalánk** [mindenfélét kóstolgotó, ingyenc], **nyalócz** [másoknak magát lealacsonyítva hízelgő; aljas nyelven: *seggnyaló*]; **nyál** [a száj és a nyelv által termelt nedv; v.ö. *nyal*, *nyel*; **evenki** *žaliksa* (nyál), **finn** *nolki*, észt *nolg*, mordvin *molgo*, grönlandi és Seward-szki. inupik *nuak*, középső csádi (malgwa) *ánye*, malajálam *ñāla*, tulu *ñōli*, kota, gondhi *dzsol*, *csol*, telugu *dzsolu*, *csollu*, kolami *zollu*, latin *saliva* (nyál);], **nyálka** v. **nyák** [nyálszerűen nyúlós, nedves anyag (elemzésre: *nyálogó* > *nyáloga* > *nyálka*)], **nyállik** v. (tájsz.) **nyárlík** v. **nyárasodik** [vmely test rothadásnak, erjedésnek indulva nyálkát, nedvet ereszt];

nyaláb [hosszú, nyúlt szálak kötege, amit mintegy nyélszerűen, könnyen meg lehet fogni és szállítani; v.ö. **török** *njilbek* (nyaláb, öl, öle)], **nyalából** [1. nyalábba köt; 2. nyalábszerűen felkap és szállít (a mozdulat hasonlít a nyelv ételt lapátoló mozgásához, így hangfestő eredetű is lehet)];

nyíl v. (régiesen) **nyilaj** [(ragozva ékevesztő) 1. keményfából készült veszőforma szál, melynek előcsúcsa vassal vagy csonttal hegyezett, s néha lefelé hajló kajmókkal ellátott, alján pedig metszett nyílás van, hogy az íj húrjára lehessen illeszteni; 2. (átv. ért.) sors – mivel régieknél szokás volt nyilakat használni sorshúzásra (*nyilat vet / von / húz*); 3. villám (*Isten nyila*); sebes mozgás hangját idézi a nyomatékos Ny előtéttaggal (ami bizonyára az íj által kapott lendületét jeleníti meg); 4. (székely, abaúji, balatoni tsz.) rúd, dorong – talán a *nyél*-ből ered; v.ö. *illan*, *villám*; **számi** *njuolla*, *ñuill*, **finn** *nuoli*, észt *nool*, mari *nölö*, udmurt *nil*, komi *ñil*, *ñul*, manysi *ñél*, *ñál*, mordvin *nal*, mandzsu, dzsürcsen, szolon *niru*, evenki *mīr*, evenki *ñur*, negidal *ñoj* (nyíl); halha *nijle-*, kalmük, ordoszi *nīl-* (élez, fen); észak-kaukázusi (cez) *hil*, (ginuh) *hilu* (rutul) *hāl*, (lezg) *xila-*, *xel* (nyíl), középső csádi (gulfey) *sīil* (nyíl); héber *šelāḥ*, arámi *šilḥa*, arab *silāḥ-* (távolsági fegyverféle, hajítódárda)], **nyilaj** [metszés, vagy hézag a nyílveszőnek alsó végén, melynél fogva azt az íjnak húrjára illesztik; v.ö. *ajz*, *ajaz*], **nyílal** [1. nyíllal lő, meglő, megszúr, megsebesít; 2. szúró fájdalom hatol a testbe, mintha nyíllal lőtték volna meg; 3. (tájsz.) rúddal, doronggal fölemel], **nyílas** [1. nyíllal felfegyverzett; 2. nyíllövessel megállapított méretű földterület, kaszáló];

nyúl [1. (*nyu-ul*, *nyo-ul*; **nyúlik**, **nyúllik**) nyomás, húzás, feszítés vagy ellazítás hatására terjedelmében, hosszában megnő; 2. kiterjeszkedik és megragad; v.ö. *nyél*, *nyaláb*; 3. (*Lepus*) állat, mely ugráló futásakor jellemzően megnyúlik; 4. állatok nyúlékony, rugalmas haskérge;], **nyúlánk** v. **nyurga** v. **nyúlga** [karcsú és magas termetű], **nyúlánk**, **nyúlékony** [könnyen nyúló, nyúlásra hajlandó], **nyúlár** v. **nyúlárnyék** [(Asparagas) növény, melynek árnyékában lenni szeretnek a nyulak, illetve valószínűbben a felnyuló tulajdonságától (-ár)], **nyulga** [(*Erucastrum*), megnyúlt fűtű, nyurga növény];

nyám [evés hangját idéző gyök] > **nyámog**, **nyámmog**, **nyammog**, **nyímmeg-nyámmog** [nyálazdva bámul, tátott szájjal, tunyán, ímmel-ámmal, vagy éppen az ízek élvezetében elmerülve eszik, s így az étkezés szokott idejét elnyújtja; v.ö. **török** *ye-*, **ótörök** *ji-*, **türk** *ij-mek* (enni, rágni)], **nyámándi** v. **nyányó** [(dunántúli tsz.) tátott szájú, mamlasz, báva, gyáva, együgyű], **nyímmel-nyámmal** [ímmel-ámmal, kelleetlenül rágódva];

nyuszi, **nyuszó**, **nyuszka** [kicsi nyúl, nyulacska];

nyúz [1. állat bőrét annak megnyújtásával lehúzza, leszakgatja; 2. életlen késsel nyiszál (pl. húst); 3. viseléssel foszlat, szakgat; 4. másokat zsaroló, fosztogató, kegyetlenül megsarcoló (v.ö. *lennyúl*); elemzése: alapérteménye a folytonos húzásvonás, mely által a testnek részei, vagy takarói egymástól eltávolíttatnak, megnyúlnak s elszakadnak; v.ö. **török** *yüz-mek* (nyúz, lenyúz), **mandzsu** nyelvekben *nese-*, ójapán *n(w)osi*, japán *nós-* (elnyúlik, elterül), számi *njo33o-* (kiszélesít), udmurt *nui-*, *ñušt-*, *ñuz-*, komi *ñuž* (kihúz, kinyújt), hanti *ñis-*, manysi *ñuns-* (nyúlik, hosszabbodik)], **nyúzár** [aki nyúz; pl. gyepmester, aki a dögöket megnyúzza; szegények sarcolói], **nyuzga** [nyúzott, hitvány, sovány, nyápic];

nye, nyü (megnyújtva) **nyé, nyű** v. (megfordítva) **eny** [tevékeny elnyúlást, nyújtást kifejező gyök];

eny [nyálkaszerű nyúlós-ragadós anyag], **enyecs, enyecsk, enyecske** [csuszós, vékony nyálka, mely hártya-formában alakul a romlani, rohadni induló testben, vagy test felszínén; enyecskés a csiga, béka, kígyó], **enyeg** v. **enyek** v. **nyák** [nyálka, nyúlós hártya, pl. a rohadni induló húson, állott teje, túrón, seben, a nyelven, a kipállott szájon], **enyegesedik** [képződésnek indul rajta az enyeg], **enyeget** [burkol, beföd, akár az eny a testet] **enyv** v. **enyű** [állati v. növényi részekből kifőzött lágy, nyulós, gyantaszerű anyag, mely a vele érintkezésbe jövő testekhez ragad, s azokat öszveköti], **enyved** [vmihez enyv által hozzáragad];

enyel [nyájas, édes tréfa; v.ö. *enyeleg*], **enyeles** [rég. szó; nyájasan-édesen tréfáló] **enyeleg** [(flörtöl) leginkább gyermekekkel, leányokkal, asszonyokkal, szeretőkkel nyájasan, édesen tréfál, gyöngéden kötődik, kedves tárgyáról holmi kecsegtetőt, nevetetőt mond, nem annyira elmés ötletekkel, mint az érzéshez szólva; a szóalak a kedélyes beszélgetéskor elnyúló időt, a nyájas-nyálás, csókra hajló hangulatot festi; a régieknél annyit is tett, mint: gagyog, csacsog, kisdud módjára beszél; v.ö. kínai 嫵 *niaō*, ókínai *nhēw, nhīēw, nhjāw*, Fuzhou nyj. *nieu, nio* (izgat, enyeleg); tamil *naya-ttal* (édeskedik, kedveskedik, hizeleg), *nyam* (vágy, kegy, édeskedés, kedvesség, öröm), *nyamozi* (édes, kedves szavak); evenki, negidal *kēne-*, even *kēnew-*, orok *kene-*, szolon *xēni-* (dicsér, hizeleg)];

nyél [(ragozva ékevesztő: nyele) szerszámok hosszú, azaz megnyúlt, kinyúló része, melyet marokra lehet fogni; v.ö. *nyaláb, nyúlik*; jenyiszei (ket, jug) *ül*, hanti *nol, nal*, manysi *nāl*, szelkup *nir, ner* (nyél), evenki *naj, naji*, even *naj* (rúd, szigony nyele), negidal *nojga, nelga*, hinalug *c:il* (marok), kui, kuwi *mēri* (kapanyél); evenki *ñāle*, even *ñāl*, negidal, ulha, orok, nanai, oroh, szolon *ñāla*, török *el*, ótörök *elig*, üzbég, ujjur, sór *ilik*, azeri *äl* (kéz); óészaki *alin*, gót *alīna*, óangol *eln*, ófríz *ielne* (rőf, alkarnyi), ószász és ófelnémet *elina*, latin *ulna* (alkar), holland *el*, angol *ell*, német *Elle* (könyök, mint hosszsmérték)], **nyelets** [növény kicsiny nyele, bibeszár], **nyelets** [erdei szálkaperje (*Brachypodium sylvaticum*) füzérkéjének rövid nyele miatt; másnéven: *kurtatop, górkalász, erdei búza*], **nyellik** [mondják növénylevelekről és gyümölcsökről, midőn nyeleikről, azaz, száraikról lefonnyadnak, leszáradnak vagy nyelestül lehullanak]

nyel [eledelt, italt vagy más testet nyelvének segítségével a torkon bevesz s elemészt; hangutánzó; v.ö. *nyal, nyál*; finn *niele*, észt *neela*, számi *njiella*, mordvin *nile*, mari *nelä, nela*, udmurt, hanti *ñel*, komi *ñol*, manysi *ñält*, nyenyec *ñālā*, tamil *nol*, kolami *nolayeng*, kuruh *nulxnā*, mongol *žalgi* (nyel), telugu *nollu* (szopja az ujját); litván *mālka*, lett *mālks* (korty, nyelet); német *sch|lingen* (nyeldekkel, fal)], **nyelv** [1. nyálat termelő, ízlelő s nyelő szerv a szájban; 2. képesség, melynél fogva belső állapotunkat hangok által kifejezzük; eredete: *nyelő* > *nyelü* > *nyelv*], **nyelcsap** v. **nyelvcsap** [ínycsap régiesen, mert a hátsó lágy ínyt a nyelv/nyeldekklő részének tekintették], **nyelcső** v. **nyelöcső** [az étel-ital szállítására szolgáló cső a torokban; v.ö. légső (légzésre szolgáló cső a torokban)], **nyelet** [egy ízben lenyelt étel; v.ö. *fal* > *falat*], **nyelvész** [nyelvekkel foglalkozó tudós], **nyelvezet** [nyelvbéli előadás, írásmód];

nyű, nyő, (palócoknál) **nyől** [ruhaneműt viselés által nyúz, nyújt, szakgat, csizrát koptat, kendert tövestül kitép; v.ö. *nyúz*;], **nyűtt** [1. tövestül kitépett (kender); 2. viseltes (ruha)], **nyűved** [viselés, dörzsölés által elszakad, elkopik; pl. térden a ruha], **nyűveszt** [nyűtté tesz];

Ny+R

nyár [1. (ragozva ékevesztő: *nyarat*) az év(kör)nek a tetőpontja, melynek során a Nap nem emelkedik már magasabbra, pályája leghosszabb (leginkább elnyújtott); ez általában az érés tetőpontja, azaz a termés s gyümölcsök aratásának ideje, melytől kezdve a természet s a hőmérséklet növekedése lassul; v.ö. *arat*; ógörög *thérosz* (1. nyár; 2. aratás; 3. aratásra megérett gyümölcs; v.ö. *therízó* (1. arat; 2. nyaral), *thérma* (forróság)); *opóra* (késő nyár, érett termés), *opórinész* (késő nyári), *opórizó* (termést begyűjt) – v.ö. *op-*

(utáni, kései); mongol, halha, dagir *nažir*, burját *nažar*, koreai *jərim*, közép-koreai *njərim* (nyár), ójapán *natu*, japán *natsú*, török nyelvekben *jaj* (nyár), *jaz* (nyár, tavasz); 2. régi nyelvben: mocsár, nedvesség; v.ö. *nyárf*; szóalkotó hangjainak eredete feltehetően a Nap perzselő hevének hatásából, a heves izzás és a párolgó nedvesség természeti hangjaiból ered: v.ö. *zsarát*; hanti *nāj*, *náj*, manysi *naj*, *náj* (tűz, Nap); *niyur* (parázs, zsarátnok); mongol *nara(n)*, mogul *nārān*, közép-koreai *nár*, tamil, malajálam *nēram*, kodagu *nēra* (Nap); pardzsi *nir-* (lángol), szalur gadba *nirik-* (lámpást gyújt), japán *norosi* (máglya), betul gondi *nirwānā* (égni); ótörök *jaru-* (süt a Nap); tamil *neruppu*, malajálam *ñerippu* (tűz), malajálam *ñeri* (hő, égés), koreai *nuri-*, *nori-* (megég); even *ñeri* (fény); palan *eñer*, alutor *anar* (csillag)];

nyárf [nyirkos helyeket kedvelő fa; v.ö. *nyírfa*];

nyárs v. (tájsz.) **nyás**, **nyáss** [hosszú *nyelű*, hegyes (*ár*hoz hasonlatos) szerszám; v.ö. *ár*, *dárda*; latin *veru*, óír *biur* (nyárs), óészaki *geirr*, *spjór*, *darraðr*, óangol *gár*, *spere*, *darō*, ófríz *gér*, *spiri* (dárdaféle eszközök); török *naire* (tűz, láng)];

nyers v. (tsz.) **nyess**, **nyöss** [1. növényi v. állati testről mondják, melynek eredeti, természetes nedvei (nyirkai) még megvannak, így erős, étellel teli, rugalmas; 2. (átv. ért.) megmunkálatlan, bárdolatlan, durva; v.ö. *nyir* gyök, *nyering*, *fris*, *erő*; közép-koreai *nār*, mai koreai *nal*, evenki *ñalikin*, orok *ñāl*, halha, burját *ñalūn*, ordoszi *nulūn* (nyers); nyugati bahnári *ñi:l* (nyers, éretlen, zöld), *ñiw* (eleven, nyers); ókínai *nūrs* (éretlen, fiatal); írott mandzsu *ñarxu*, nanai, oroch *ñargi* (új, friss ág); csecsen *noš*, ingus *moša* (zöld, éretlen), bezhta *ničdijō*, gunzib *ničdu* (zöld, zöldeskék); német *nass* (nedves), számi *njuoskás* (nedves, nyers); jakut *iraas* (friss, üde), török nyelvekben *yaš*, *jāš*, *jaš* (nyers)];

nyir [nedvességet kifejező elvont gyök; általában mély *i*-vel; v.ö. mongol *nor-*, japán *núré-*, ójapán *nura-* (átázik, benedvesedik)], **nyír** v. **nyírfa** [(*Betula*) fafajta, melynek igen sok nyírka, azaz nedve, vize van, ezen levét az illető vidékiek tavaszkor lecsapolni és inni szokták; v.ö. *nyirok*, *ir*, *irő*, *zsir*, *virics*, *csiriz*, *cirom* (híg, olvadékony, nedves anyagok)], **nyirics** [nyírfa lédús nedve, nyírvirics, nyírvíz], **nyiring** v. **nyering** [(székely tsz.) eső után nyirkossá lett út], **nyiringés** v. **nyirángos** [(székely tsz.) nyirkos (pl. út)], **nyirok** [a testek rostjaiban elterjedt, vagy fölszineiket meglepő finom, vékony nedv, mely szívós, nyers állapotban tartja a testet; az Ny nagyító, a K sokasító, többes jelentéssel bír, gyöke az egyszerű *nyir*, előtét nélkül *ir*];

N HANGTÓL KÖLCSÖNZÖTT ÉRTELEMMEL

Ny

~nya, **~nye**, **~nyő**, **~nyű** [névszóképző, többnyire idegennek tartott eredetű növényneveknél, értelménye feltehetően: nő, növény; pl. *áfonya*, *berkenye*, *rekenyő*, *fenyű*];

nyanya [öreg anya, vénasszony; elemzésre: a szókezdő *ny* itt nyomatékosító, mintegy „nagy anya”];

nyőstén, **nyőstény**, **nyőstényszer** [nőstény];

enyém [E/1. számú birtokossági viszonyt kifejező névmás; *én* > *eném* > *enyém*; v.ö. török *benim*, mongol *minu*, mandzsu *mini*, zend *mama*, ógörög *emosz*, *emé*, *emon*, latin *meus*, *mea*, *meum*, szanszkrit *mat*, francia *mon*, *mien*, spanyol, olasz *mio*, német *mein*, gót *meins*, óészaki *minn*, dán, svéd, óangol *min*, angol *my*, *mine*, holland *mijn*, a szláv nyelvekben *moi*, *moj*, *moy*; georgiai *čem-*, laz *čkim-* stb.], **enyétt** [székelyeknél divatozó névutó; helyett, -ért, végett (pl. enyettetted = helyettetted, éretted); elemzése: vagy a *helyett* szó módosulásából; vagy *énértem* > *énettem* > *enyettem*, így az enyettetted „a te énedért” értelmű];

enye, **ennye**, **enyje** [nemetszést kifejező kedélyszavak; elemzésre talán: *ej ne*, *ezt ne*];

Ny+K

nyék [elavult szó (a CzF-ben nem is szerepel, [Herman Ottó pásztor-nyelvkincs gyűjteményében](#) fellelhető); árokkal és földhányással körülfogott, kerek, fedetlen, rudakból összealkotott korlátszerű nádalkotmány,

„szemben a téli putri ajtajával, a melyben a szilaj pásztor kiválasztott jószágot tartott”; azaz köralakú sánc, karám (a kirgizeknél a rúdkarám felel meg a nyéknek), korlát (bekerített hely juhok, marhák számára), kóst (erdei nyék), később: erdőből alkotott kerítés, vadaskert; érteménye: növényből készített karám – *nő* > *nyő* > *nyé* + *K*; v.ö. *szárnyék* (>=< alakban két nyék összekötve egy szárral, szél ellen védi a juhokat); *kui*, *kuwi neh-* (összefon, kerítést épít); továbbá: *kirgiz jēk*, *baskir šēyāk* (bekerített ágyás, árokpart, szegély, perem – forrás: [Berta Árpád](#)); *halha 3ēg* (szegélyezés, határvonal), *evenki čiki* (szél, perem)]; *Nyék* [kabar törzsnév, ami vélhetően elővéd szerepét töltötte be, kerítésekkel, sövénnel védte a határokat; ám a *nyék* közszó jelentésbeni kapcsolata az MTESz-ben felsorolt „köt, összefon” jelentésű ugor kori szavakkal (pl. *manysi nēy-* (összeköt)) meglehetősen laza, valamint a finnugor eredet csak a *Keszi* és *Nyék* esetén vélelmezett, a többi öt törzsnévet török eredetűnek tartják – a párhuzamokat tekintve elképzelhető, hogy mind a hét név egységes rendet követve a török nyelvekkel áll kapcsolatban];

N+Sz

nyoszolya, *nyoszola* v. *nyoszolyó*, *nyoszoló* [lábakon álló készülék, melyen elnyújtózva fekünni, pihenni, nyugonni, alunni lehet; szalmából fonott ágy, lésza; az ágytól annyiban különbözhet, hogy ezen leginkább csak pihenni, s nem aludni szokás; más vélemény szerint a nyoszolya szoros ért. annyi volna, mint nőszőlő, vastag hangon nászoló, azaz: házasok ágya; v.ö. *nász*], *nyoszoló*, *nyoszolyó* [menyasszony körül szolgálatot tevő nő, különösen ki népies szokás szerint a menyasszonyi nyoszolyát elkészíti, a menyasszonyt lefekteti, s elhálás után a fejkötőt fejére köti], *nyoszolyóleány* v. (Mátyusföldén) *nyoszorúleány* v. (székelyeknél) *nyűszű*, *nőszű*, *nászu* [menyasszony meghitt barátja, s bátorítója, ki őt az oltárhoz kíséri s mindig mellette van, mint a vőfél a vőlegény mellett, ki a nyoszolyóasszonynyal a házastársak ágyát is elrendezi];

M HANGTÓL KÖLCSÖNZÖTT ÉRTELEMMEL

Ny

ányoli [(*ámoli*) erdélyi szó; ámész, bámész; lomha, szájtátó], *ányolog* [(*ámolyog*) erdélyi szó; ámulva álldogál vagy ideoda jár];
enyész(ik) [eltűnik, elvész, eloszlik, pusztul; pl. lemenő nap, elvonuló felhőzet, szél tovakergette köd; v.ö. *emészt*], *enyészet* [1. napnyugta (a Nap eltűnése); 2. eltűnés, megsemmisülés, feloszlás], *enyészhetetlen* [maradandó, állandó, elromolhatatlan], *enyészt* [1. lassan-lassan megsemmisít, pusztít, felemészt, eloszlát, eltüntet; 2. (régiesen) elrejt], *enyésztés* [fokozatos megsemmisítés, törlesztés; enyésztési alap: adósságok lerovására, törlesztésére szolgáló tőke];

Idegen eredetűek:

nyérc [(*német Nerz*) vidraszerű, de a menyétek családjába tartozó állat (*Mustela lutreola*)];
nyest (*Martes foina*), *nyuszt* (*Martes martes*) [(*latin mustela*, *finn näätä*) menyétféle, egymáshoz igen hasonló állatok, színben különböznek, továbbá ahol egy területen mindkét faj él, ott kerülik egymást: míg a nyuszt jobbra nappal és alkonyatkor, addig nyest éjszaka vadászik; a nyuszt kerüli a településeket, a nyest viszont nem; a nyuszt ügyesen mászik a fára, a nyest inkább földközelen tartózkodik];

Teljesen még fel nem tárt eredetű szavak:

nyolc [a tízet kettővel megelőző szám, a négy kétszerese; v.ö. *nyaláb* (nyolcasával összefogott köteg?), képzője a *kilen-c*, *harmin-c* szavakéhoz hasonló, így a magyar *tíz* számnévvel is kapcsolatban állhat; más nyelvekben többnyire osztóihoz (2, 4) kapcsolódik: komi *ńol*, *ńul*, udmurt *ńul*, hanti *ńil*, manysi *ńila*, mordvin *ńile*, számi *ńielj*, *ńelj*, finn *neljä*, észt *nelja*, mari *nəl*, tamil, kannada, malajálam, tulu *nāl(u)*, pardzsi *nāluk*, kodagu *nālī*, telugu *nāluvu*, naiki *nāli*, kolami *nāl(iŋ)*, konda, kui *nālgi*, gondi *nālv-* (négy); hanti *ńijəl*, *ńuwty*, manysi *ńalāləw* v. *naləw* (nyolc; összetett, az utolsó tag *-low* tízet jelent); agul *mija-d*, cahur *moli-llä*, arcsi *meļe*, lak *maļj-a* (nyolc); limbu *yetchi*, kulung *retci* (nyolc); ókínai *nijs*, *nić*, *nei*, *ńi*, tibeti *gńis*, kacsin *ńi*, lepcsá *ńji*, burmai *hnać*, kiranti *nitci*, *netchi* (kettő); észak-kaukázusi nyelvekben *nušej*, *nəšə* (kétéves bárány; a szó gyöke kétéves állatokra utal);], **nyolcvan** [nyolcszor tíz; v.ö. *negyven*, *ötven*, *hatvan*, *hetven*, *kilencven*];

